

#### 4.1. Tel Tržnica i susjedna naselja: prostorne veze u prapovijesnome krajoliku

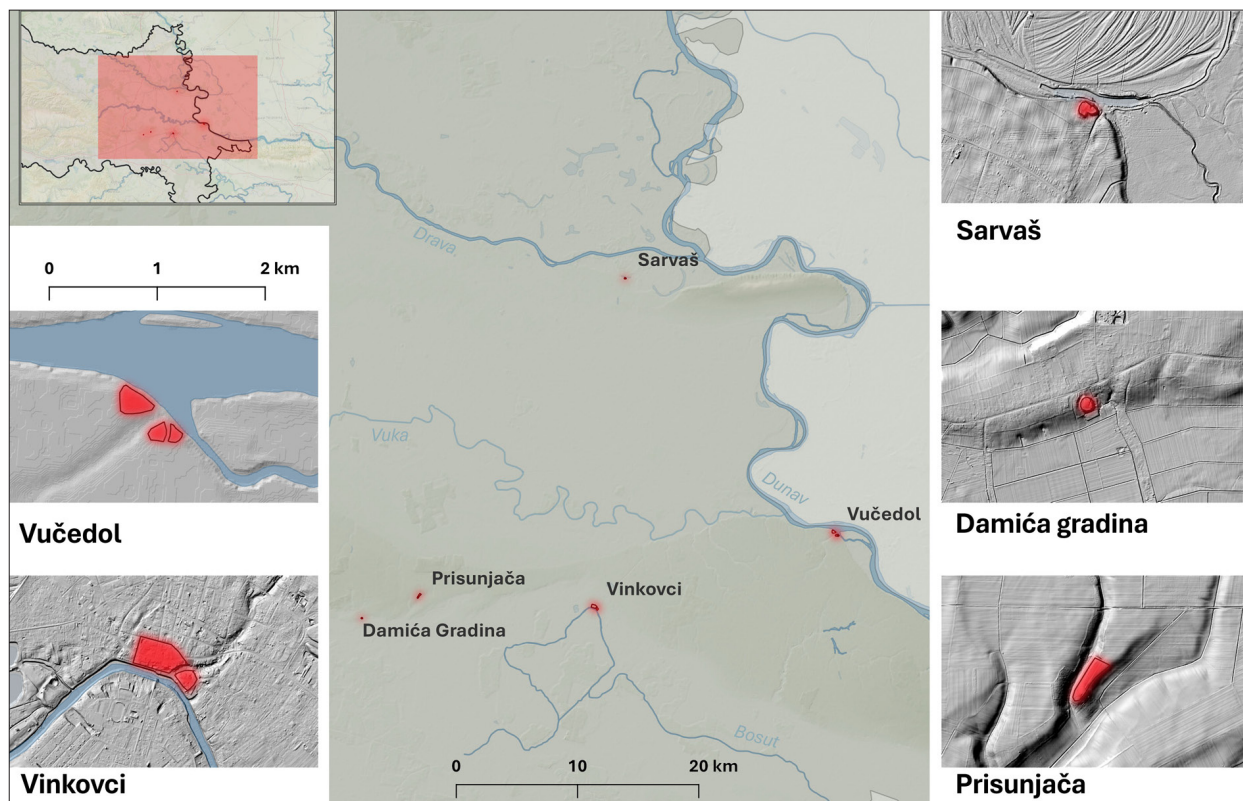
U prethodnim poglavljima istaknuto je da je lokalitet tel Tržnica bio važno središte i jedno od ključnih naselja vučedolske kulture, što potvrđuju elementi organizacije poput metalurških aktivnosti, luksuznih predmeta i izdvojenih prostora unutar naselja. Vučedolsko naselje prostiralo se na dva položaja – na telu Tržnica i na Ervenici, koje je razdvajao tek utok potoka Ervenice u Bosut (Sl. 1.3.). Za razliku od tela Tržnica, gdje su jasno vidljivi tragovi hijerarhijske organizacije sa svim ključnim elementima, položaj na Ervenici pokazuje drukčiji kontekst. Oba su položaja očito egzistirala istodobno, što potvrđuju radiokarbonski datumi i pokretni arheološki materijal.

Prema obrađenome materijalu s položaja Hotel Slavonija i nalazima s nekoliko položaja na Ervenici, može se zaključiti da je Ervenica bila periferni prostor unutar naselja, vjerojatno povezan s nižim društveno-ekonomskim statusom stanovnika. Naime, u arheološkome materijalu s Ervenice izostaju luksuzni predmeti i predmeti posebne namjene, kao i tipološki specifični keramički oblici koji su zastupljeni na Hotelu Slavonija. Takav obrazac i uočene razlike u materijalnoj kulturi ukazuju na to da je naselje imalo unutarnju društvenu i prostornu diferencijaciju, odnosno jasno definiranu podjelu prostora. Naselje u Vinkovcima pokazuje slične prostorno-organizacijske karakteristike kao i ono na Vučedolu, uključujući prisutnost više izdvojenih položaja unutar naselja. Takva organizacija prostora upućuje na složeniju društvenu strukturu i jasno definiranu unutarnju hijerarhiju, pri čemu izdvojeni položaji mogu imati specifične funkcije i odražavati izražene društvene razlike među članovima zajednice.

##### 4.1.1. Regionalni kontekst: prostorni modeli

Dosadašnja istraživanja vučedolskih naselja ukazuju na postojanje dvaju osnovnih organizacijskih modela (Sl. 4.1.). Prvi model čine složena višepoložajna naselja veće površine, poput Vinkovaca (6,33 ha; s dva položaja) i Vučedola (oko 9,7 ha; s tri položaja). U oba slučaja riječ je o prostorno razvedenim cjelinama s jasnim unutarnjim razlikama, što upućuje na složeniju društvenu organizaciju i hijerarhijsku strukturu.

Drugi model čine manja jednopoložajna naselja ograničene površine, poput Damića gradine (oko 1,2 ha) i Sarvaša (oko 1,5 ha). Ta naselja pokazuju kompaktniju organizaciju, što ih svrstava u skupinu manjih lokalnih zajednica, vjerojatno uključenih u širu mrežu većih centara.



Slika 4.1. Prostorna organizacija i veličina naselja na lokalitetima Vučedol, Sarvaš, Vinkovci, Damića gradina i Prisunjača (izradila J. Boras)

Lokalitet Prisunjača-Ciganica u Vođincima zauzima prijelazno mjesto unutar navedene podjele. Prema trenutačnim procjenama, naselje je obuhvaćalo najmanje 4,5 ha, dok geofizički podaci upućuju na mogućnost još veće prostorne rasprostranjenosti. Ipak, budući da je istražen tek mali dio lokaliteta (svega 72 m<sup>2</sup>), potrebno je zadržati oprez u interpretacijama njegove veličine i unutarnje organizacije. Za sada se može pouzdano reći da pripada skupini većih naselja, usporedivih s Vinkovcima i Vučedolom, ali bez dovoljno podataka za detaljniju analizu društvene stratifikacije ili funkcionalne podjele prostora. Istraživanja na Prisunjači još su u ranoj fazi te zasad nedostaju nalazi koji bi upućivali na metalurške aktivnosti, izdvojena mjesta za sahranjivanje ili postojanje luksuznih predmeta. Budući da je istraženo svega oko 0,20 % ukupne površine naselja, riječ je o premalome uzorku za pouzdane interpretacije njegova izgleda i funkcije. Istraživanja koja se na lokalitetu provode od 2019. godine (Miloglav i Mušič 2018; 2020; Balen i Miloglav 2026; Miloglav 2026) ukazuju na to da je riječ o naselju tipa, s početkom naseljavanja u razdoblju vučedolske kulture. AMS datumi smještaju njegovo trajanje u dvije faze vučedolske kulture (2910. – 2470. pr. Kr.), kao i na prostorno bliskim naseljima u Vinkovcima i na Damića gradini (usp. Sl. 2.2.). Do sada su zabilježena tri horizonta objekata, odnosno građevinskih faza u naselju, a posebnu vrijednost ima nalaz objekta dimenzija 4,50 × 7,60 m, sačuvanoga u cijelosti *in situ*, koji jasno ukazuje na složenu prostornu organizaciju naselja. Objekt nije imao stambenu funkciju, već je bio namijenjen specijaliziranim aktivnostima povezanim s pripremom i skladištenjem hrane. Na to upućuje iznimno velika količina plodova žira i ribljih kostiju pronađenih unutar objekta, prisutnost krušne peći, podruma/smočnice i veće količine posuda koje premašuju potrebu jednoga domaćinstva (Miloglav 2026). Postojanje takvoga objekta svjedoči o planskoj organizaciji prostora i jasno definiranome rasporedu poslova unutar zajednice.

#### 4.1.2. Prostorna mreža i komunikacije

Geografski položaj naselja u dolini Bosuta omogućavao je intenzivnu komunikaciju među zajednicama. Udaljenosti između pojedinih lokaliteta (Vinkovci – Prisunjača oko 14 km; Prisunjača – Damića gradina oko 5 km) nalaze se unutar dnevnoga komunikacijskog radijusa, što upućuje na redovite kontakte i razmjenu. U tome se kontekstu može pretpostaviti da su zajednice koje su u njima obitavale održavale intenzivne međusobne odnose – od trgovine i razmjene dobara, preko rodbinskih veza, do prijenosa znanja. U tome okviru moguće je pretpostaviti postojanje hijerarhijski strukturirane mreže naselja: veći, prostorno razvedeni centri (Vinkovci, Vučedol) s izraženom unutarnjom diferencijacijom; srednje velika naselja (Prisunjača) s potencijalno složenom, ali još nedovoljno istraženom organizacijom; te manja, jednopoložajna naselja (Damića gradina, Sarvaš) kao lokalne zajednice uključene u regionalni sustav.

Prostorna analiza vučedolskih naselja u istočnoj Slavoniji i Srijemu, uključujući vinkovački kompleks (tel Tržnica – Ervenica), Vučedol, Prisunjaču-Ciganicu, Damića gradinu i Sarvaš, upućuje na postojanje različitih tipova naseobinskih cjelina, koje se mogu razlikovati prema veličini, unutarnjoj organizaciji i materijalnoj kulturi. Uočljive razlike između višepoložajnih, prostorno razvedenih naselja i manjih, jednopoložajnih lokaliteta omogućuju postavljanje hipoteze o višerazinskoj prostornoj mreži i mogućoj hijerarhijskoj strukturiranosti zajednica vučedolske kulture.

Međutim, valja naglasiti da je takav prijedlog prostorne organizacije i hijerarhije u ovome trenutku još uvijek hipotetičan. Broj sustavno istraženih i cjelovitije objavljenih vučedolskih naselja još je uvijek relativno malen, a na većini lokaliteta istražen je tek manji dio njihove ukupne površine. To osobito vrijedi za veće lokalitete poput Prisunjače, gdje trenutačno raspoloživi podaci, premda upućuju na znatan opseg naselja, još uvijek ne omogućuju pouzdanu rekonstrukciju unutarnje organizacije i društvenih odnosa.

Predloženi model stoga treba razumjeti kao interpretativni okvir utemeljen na trenutačno dostupnim podacima, a ne kao konačnu rekonstrukciju prostorne i društvene strukture vučedolske kulture. Tek daljnja sustavna istraživanja, šira primjena nedestruktivnih metoda i različitih vrsta analiza te objava građe moći će preciznije definirati odnose među naseljima i potvrditi ili korigirati ovdje iznesene pretpostavke.

#### 4.2. Na kraju slojeva: prostor, društvo i identitet

Sagledana u cjelini, vučedolska kultura pokazuje se kao iznimno dinamičan i složen fenomen kasnoga bakrenog doba, obilježen jasnim regionalnim središtima, razvijenom tehnologijom i duboko strukturiranim društvom. Najnoviji radiokarbonski podaci, u kombinaciji s revizijom starije građe i tipoloških kriterija, upućuju na potrebu napuštanja tradicionalnih, isključivo relativno-kronoloških modela te prihvaćanja jednostavnije podjele na dvije glavne razvojne faze između 2910. i 2450. pr. Kr. Takav pristup usklađuje apsolutne i relativne pokazatelje te omogućuje preciznije razumijevanje procesa naseljavanja, gospodarskih strategija i kulturnih promjena koje su prethodile prijelazu u rano brončano doba.

Prostorna organizacija naselja, razvijena metalurgija, specijalizirane proizvodne aktivnosti i složeni ritualni obrasci svjedoče o zajednicama koje su nadilazile okvire jednostavno strukturiranih društava. Vučedolske zajednice bile su tehnološki inovativne i društveno di-

ferencirane, a njihova se kulturna baština oblikovala stalnom interakcijom između naslijeđenih tradicija, stvaranja vlastitoga identiteta – osobito vidljivoga u oblikovnim i dekorativnim elementima na keramičkim posudama – i novih utjecaja iz širega europskog prostora. Upravo u toj kombinaciji kontinuiteta i promjene leži ključ razumijevanja njihova dugotrajnog utjecaja i iznimnoga mjesta koje vučedolska kultura zauzima u prapovijesti srednje i jugoistočne Europe.

U tom se kontekstu tel Tržnica u Vinkovcima, zajedno s Ervenicom, potvrđuje kao važna sastavnica kasnobakrenodobnoga naseljavanja istočne Slavonije. Istraživanja, sagledana kroz povijest iskopavanja, analizu materijalne građe i širi regionalni okvir, potvrđuju iznimnu važnost toga naselja unutar prostorne i društvene strukture vučedolske kulture. Rezultati višedesetljetnih arheoloških istraživanja, unatoč ograničenjima uvjetovanima zaštitnim iskopavanjima i fragmentarnošću istraženih površina, omogućuju prepoznavanje složene unutarnje organizacije naselja, kao i njegove uloge u regionalnoj mreži zajednica.

Posebno mjesto u toj interpretaciji zauzima analiza keramičkoga materijala. Iako obrađen na temelju ranije dokumentiranih i nacrtanih tabli, keramički inventar pokazuje visok stupanj tehnološke vještine, standardizacije i jasno definiranih stilskih normi, ali i prisutnost varijabilnosti koja odražava dinamične procese. Keramičke posude pritom nisu samo predmeti svakodnevne uporabe, nego i važni nositelji društvenih, simboličkih, ceremonijalnih i komunikacijskih značenja. Također, ukazuje na uključenost naselja u šire kulturne i komunikacijske tokove vučedolskoga kompleksa te potvrđuje stabilnost i kontinuitet naseljavanja tijekom vučedolskoga razdoblja.

Dosadašnja istraživanja upućuju na postojanje dvaju osnovnih tipova naselja – većih, višepoložajnih i hijerarhijski strukturiranih centara te manjih, jednopoložajnih lokaliteta uključenih u sustav razmjene i komunikacije. Tel Tržnica, zajedno s Ervenicom i drugim naseljima u dolini Bosuta, može se promatrati kao dio organizirane prostorne mreže u kojoj su prirodni komunikacijski pravci, udaljenosti i gospodarske strategije imali ključnu ulogu u oblikovanju odnosa među zajednicama. Takva mreža sugerira postojanje višerazinske prostorne organizacije i potencijalne društvene diferencijacije unutar vučedolskoga kulturnog prostora.

Istodobno je nužno naglasiti da je svaka rekonstrukcija društvene hijerarhije i prostorne organizacije u određenoj mjeri uvjetovana trenutačnim stanjem istraženosti. Starija iskopavanja, i na ovom i na drugim lokalitetima, često su bila obilježena selektivnim prikupljanjem građe i nedostatkom precizne stratigrafske dokumentacije, što otežava precizniju kronološku i funkcionalnu analizu. Istražene površine nerijetko su tek manji dio nekadašnjih naselja, a broj cjelovitije objavljenih lokaliteta i dalje je ograničen. Stoga se predloženi modeli trebaju razumjeti kao interpretativni okvir, otvoren daljnjoj provjeri i nadopuni novim istraživanjima i analitičkim pristupima.

Upravo iskustva s ovakvih, ranije istraživanih lokaliteta jasno pokazuju koliko je za buduća istraživanja presudno sustavno objavljivanje cjelokupne građe, nalaza, struktura i stratigrafskih odnosa, kao i dosljedno prikupljanje svih materijalnih ostataka. Samo sveobuhvatan, a ne selektivan pristup, i u terenskom radu i u analizi, omogućuje pouzdanu rekonstrukciju svakodnevne, gospodarskih aktivnosti i društvenih odnosa prapovijesnih zajednica. Jednako je važno da znanstvena obrada obuhvati i bioarheološke i okolišne podatke, jer upravo takvi konteksti najčešće nose ključne informacije za razumijevanje dugoročnih kulturnih procesa. Na taj se način ne unaprjeđuje samo poznavanje vučedolske kulture nego i metodološki standardi arheološke prakse u cjelini.